

Швецова Л.А.,

член Вищої ради правосуддя, суддя Апеляційного суду Харківської області, Практична цінність інституту малозначних справ в світлі змін до ЦПК України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ СУДАМИ

15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон № 2147-VIII).

Відповідно до частини першої статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК) завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Однією із новел ЦПК є запровадження інституту малозначних справ. Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», доповнено Конституцію України статтею 131-2, частина 5 якої передбачає, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту

соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Актуальність інституту малозначних справ визначена у частині 2 статті 60 ЦПК, відповідно до якої, під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу, крім цього полягає у можливості розгляду зазначених справ у порядку спрощеного позовного провадження.

Також, у ЦПК закріплено, що зазначений інститут малозначних справ може бути застосований, з відповідними особливостями та обмеженнями під час апеляційного, що передбачено частиною 1 статті 369 ЦПК так і касаційного перегляду справи.

У новій редакції Цивільного процесуального кодексу України впроваджено також інститут спрощеного провадження.

Для з'ясування співвідношення понять «спрощене» та «прискорене» провадження слід урахувувати підходи, що застосовуються Радою Європи.

Так, СЕРЕЖ зазначає, що одним зі способів покращення здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості рішень є, по-перше, прискорені (або ургентні — *urgent*) провадження, спрямовані на кращу відповідність потребам осіб, які звертаються до суду, а по-друге, спрощені або примирні процедури, розраховані на розгляд простих або безспірних справ.

Прискорені провадження найчастіше стосуються невідкладних та нагальних питань і пов'язані із: запобіганням безпосередній небезпеці або непоправній шкоді заявнику; забезпеченням доказів; спорами, в яких необхідне попереднє або проміжне рішення; трудовими спорами; захистом майнових інтересів заявника; спорами за грошовими вимогами; справами про банкрутство; спра-

вами щодо шлюбних відносин, аліментних зобов'язань, справами, пов'язаними із захистом прав дітей.

Натомість спрощені процедури найчастіше менш витратні, а процес ухвалення рішення щодо них коротший.

Так, спрощені провадження у цивільних справах застосовуються у більшості випадків безспірного стягнення грошових коштів (наприклад, *Mahnverfahren* у Німеччині або *Moneyclaim online* в Англії та Уельсі). Спрощені провадження можуть бути різних видів, наприклад ухвалення рішення без проведення судового засідання або із проведенням останнього у кабінеті судді, ухвалення рішення суддею одноособово, спрощене рішення тощо. При цьому більш ніж у половині держав спрощені процедури у цивільному судочинстві стосуються не тільки наказів про сплату, а й проваджень за невеликими сумами.

Із набранням чинності змін до ЦПК «малозначні справи» є правовою категорією, яка підлягає застосуванню за відповідними правовими критеріями. І тому, від правильного застосування суддями нового інституту малозначних справ залежить дотримання таких основних засад (принципів) цивільного судочинства, закріплених у частині 3 статті 2 ЦПК, як розумність строків розгляду справи, пропорційність, повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом та дотримання принципу верховенства права, яким повинен керуватися суд при розгляді справ у відповідності до частини 1 статті 10 ЦПК.

Право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що його справа буде розглянута та вирішена судом. При цьому, особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя

Відповідно до ч. 4 ст. 10 ЦПК України, суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) і протоколи до неї, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов’язків особи.

Ключовими принципами статті 6 є верховенство права та належне здійснення правосуддя. Ці принципи також є основоположними елементами права на справедливий суд.

Враховуючи той факт, що право на справедливий суд займає основне місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства, Європейський суд у своїй практиці пропонує досить широке його тлумачення.

У справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що „стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права».

Отже, враховуючи завдання цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, законодавцем було запроваджено інститут малозначних справ..

У цивільному процесуальному законодавстві України відсутнє визначення поняття «малозначна справа». В ч. 6 ст. 19 ЦПК

визначено, які справи є малозначними для цілей цього Кодексу. Аналогічні положення містяться в ч. 5 ст. 12 Господарському процесуальному кодексі України. На відміну від цих Кодексів, в п. 20 ч. 1 ст. 4 Кодекс адміністративного судочинства України наведено визначення поняття (терміну) адміністративної справи незначної складності (малозначна справа). Це адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин. Незважаючи на відсутність визначення цього поняття у цивільному процесі, з часу набрання чинності ЦПК України, малозначні справи є окремою категорією цивільних справ, які необхідно вирішувати в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Згідно частини 6 статті 19 ЦПК України малозначними справами є:

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Слід зазначити, що Верховний суд у складі Касаційного цивільного суду у справі 127/22669/17 від 14 березня 2018 року висловив свою думку та зазначив, що враховуючи, що положення статті 19 ЦПК в структурі законодавчого акту розташовані серед Загальних положень цього Кодексу, суд вправі відносити справу до категорії малозначних на будь-якій стадії її розгляду. При цьому, за змістом правилами пункту 1 частини шостої статті 19 ЦПК справи, зазначені в цьому положенні, є малозначними в силу властивостей, притаманних такій справі, виходячи з ціни пред'явленого позову та його предмета, без необхідності ухва-

лення окремого судового рішення щодо віднесення зазначеної справи до відповідної категорії.

Так, у частині 1 статті 274 ЦПК закріплено, що у порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи: 1) малозначні справи; 2) що виникають з трудових відносин.

Відповідно до ч.3 ст.274 ЦПК, суд враховує для визнання справи як малозначної:

1. ціну позову;
2. значення справи для сторін;
3. обраний позивачем спосіб захисту;
4. категорію та складність справи;
5. обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
6. кількість сторін та інших учасників справи;
7. чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
8. думка сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Термін «малозначна справа» вживається в таких статтях ЦПК: ч.ч. 4 і 6 ст. 19, ч. 2 ст. 60, п. 1 ч. 1 ст. 274, ч. 3 ст. 389. Виходячи з одного із критеріїв визначення малозначної справи, зокрема, такого, як ціна позову, та виходячи із системного тлумачення цього поняття, можна прийти до висновку, що він також використовується в таких статтях ЦПК України: п. 7 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 4 ст. 274, ч. 1 ст. 369, ч. 4 ст. 394.

Як зазначено вище, критерії віднесення справи до малозначної наведено в ч. 6 ст. 19 ЦПК України. Оскільки ст. 19 ЦПК України розміщена в Розділі 1 цього Кодексу, який має назву «Загальні положення», її необхідно застосовувати судам незалежно від стадії розгляду справи, якщо інше не передбачено відповідними статтями Кодексу, котрі регулюють особливості розгляду справи на певній стадії. Тобто, визнати справу малозначною та/або визнати віднесення справи до категорії мало-

значної помилковим може, як суд першої інстанції, так і суд апеляційної та/або касаційної інстанції.

При цьому, з огляду на те, що малозначні справи розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження, і ці правила визначаються в ухвалі про відкриття провадження у справі, а згідно з приписами ч. 3 ст. 3 ЦПК провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи, та, враховуючи відсутність в положеннях ЦПК (в редакції 2004 року) такого виду провадження, як спрощене позовне провадження, вважаємо, що справу, в якій провадження відкрито до 15 грудня 2017 року суд першої інстанції не може визнати малозначною та розглянути її за правилами спрощеного провадження. Перехідними положеннями ЦПК України також не передбачено можливості змінити процедуру розгляду справи з загального позовного провадження на спрощене, на відміну від можливості такої зміни з позовного на наказне провадження (п.п. 12 п. 1 Перехідних положень).

У ст. 19 ЦПК визначено, що малозначними справами є:

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справи, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

До першої категорії малозначних справ, відносяться справи за позовами майнового характеру (майнові спори), ціна позову у яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

При цьому слід враховувати, що зазначення ціни позову є однією із вимог до позовної заяви (п. 3 ч. 3 ст. 175 ЦПК), недотримання якої має своїм наслідком застосування положень ч. 1

ст. 185 цього Кодексу. Неухильне додержання цих вимог позивачем сприяє суду при вирішенні питання про віднесення справи до категорії малозначних.

Вирішуючи питання про віднесення справи за цим критерієм до категорії малозначних, суд повинен в першу чергу керуватися положеннями ст. 176 ЦПК України, а також раціонально використовувати можливості ч. 2 цієї статті Кодексу.

Застосування цих положень судом здійснюється у сукупності з положеннями ч. 9 ст. 19 ЦПК України, за приписами якої для цілей цього Кодексу розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судові рішення.

Для віднесення за цим критерієм справи до категорії малозначних, яку умовно можна назвати «імперативною (законною) підставою», суду під час вирішення питання про відкриття провадження у справі необхідно перевірити лише ціну позову, а також відсутність цієї справи за категорією в переліку, визначеному в ч. 4 ст. 274 ЦПК, який виключає можливість розгляду певних категорій справ, в т.ч. і малозначних, в порядку спрощеного позовного провадження. Порушення цих приписів, а саме щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, є підставою для скасування ухвалених судових рішень в апеляційному з ухваленням нового рішення (п. 7 ч. 3 ст. 376 ЦПК) та касаційному (п. 7 ч. 1 ст. 411 ЦПК) порядку. Натомість розгляд малозначної справи за правилами загального позовного провадження не є підставою для скасування судових рішень, а є порушенням судом норм процесуального права, які не є обов'язковою підставою для скасування судового рішення (з урахуванням винятків, передбачених в ч. 2 ст. 376 ЦПК), і який лише може свідчити про порушення судом принципу «процесуальної економії», який є притаманним для даної категорії справ у відповідності до положень ч. 4 ст. 19 та ст. 275 ЦПК.

Якщо справа є малозначною відповідно до п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК, доцільно обмежитись посиланням на це в ухвалі про відкриття провадження, із зазначенням категорії справи та ціни позову, а також вказівкою про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 4 ст. 19, ч. 2 ст. 187, п. 1 ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 277 ЦПК).

Також необхідно зазначити, що законодавець визначив перелік справ, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження: 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; 2) щодо спадкування; 3) щодо приватизації державного житлового фонду; 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу; 5) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 цієї частини.

Найбільш типовими малозначними справами, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, є справи, які впливають з кредитних праввідносин, про стягнення аліментів, відшкодування шкоди.

Так, заочним рішенням Куп'янського районного суду Харківської області від 05.03.2018 року по справі № 628/3285/17 задоволено позовні вимоги ПАТ КБ «Приватбанк» до Особи 1 про стягнення заборгованості за кредитом в розмірі 19877,85 грн.

3.01.2018 року відкрито провадження у вказаній справі та вирішено проводити судовий розгляд у порядку спрощеного позовного провадження, оскільки вказана справа є малозначною.

Так, рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 30.05.2018 року по справі № 645/689/18 задоволено позовні вимоги КП «Харківводоканал» та стягнуто солідарно з Особи 1 та Особи 2 заборгованість за надані послуги з централізованого водопостачання та водовідведення в розмірі 10089,23 грн.

13.04.2018 року відкрито провадження у вказаній справі та вирішено проводити судовий розгляд у порядку спрощеного позовного провадження, оскільки вказана справа є малозначною. Відповідачі відзив на позовну заяву не надали, клопотань про розгляд справи з повідомленням сторін від сторін не надходило, у зв'язку з чим справу розглянуто без виклику сторін.

Рішенням Харківського районного суду Харківської області від 13.03.2018 року по справі № 635/7326/17 задоволено позовні вимоги Особи 1, стягнуто аліменти на утримання дитини з Особи 2 у твердій грошовій сумі у розмірі 2000 грн. щомісячно, але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

13.03.2018 року відкрито провадження у справі та вирішено проводити судовий розгляд у порядку спрощеного позовного провадження.

Згідно ч. 5, 6 ст. 279 ЦПК суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов:

- предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Відповідно до ч. 8 ст. 279 ЦПК при розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду

справи з повідомленням (викликом) учасників справи - також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Судові дебати не проводяться.

З огляду на зміни у цивільному процесуальному законодавстві, а саме впровадженням інституту спрощеного позовного провадження законодавець намагався вирішити питання щодо дотримання розумних строків розгляду судових справ, в яких предмет позовних вимог об'єктивно не є достатньо значним для розгляду у рамках загального позовного провадження. Критерієм для визначення справ вказаної категорії крім розміру позовних вимог відносно 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, обрано також значення справи для сторін, обраний позивачем спосіб захисту, категорію та складність справи, обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо, кількість сторін та інших учасників справи та чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес. Таким чином, поняття «малозначність справи», передбачає спрощений порядок її розгляду в залежності від розміру і характеру позовних вимог.

Що стосується розгляду малозначних справ незначної складності з ціною позову, що не перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, то судами розглянута невелика кількість справ вказаної категорії.

Так, Суворовським районним судом розглянуто справу №523/1493/18 за позовом Особа 1 до Особа 2 про стягнення грошових коштів в сумі 300000 грн. з підстав не виконання зобов'язань. До позовної заяви подано клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного провадження. Справу розглянуто відповідно до вимог п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК.

До зазначеної категорію справ імперативно віднесено справи що виникають з трудових відносин.

Так, Іллічівським міським судом Одеської області розглянуто справу за позовом Особа 1 до ДП морський торгівельний порт

«Чорноморськ» про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу у зв'язку з виконанням рішення суду в розмірі 180858 грн. 72 коп. Ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, проте стосується трудових відносин, та відповідно до ст. 274 ЦПК відноситься до справ, що розглядаються у спрощеному провадженні.

В ч. 2 ст. 274 ЦПК зазначено, що у порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті. Вирішення питання про розгляд таких справ в порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом у відповідності до вимог ч. 2 ст. 277 ЦПК України. Наведене в повній мірі відноситься до категорії справ, передбачених в ч. 4 ст. 19 ЦПК України. Тому поняття «складність справи», «справа незначної складності» повинна використовуватись при віднесенні такої справи до категорії малозначних, на підставі п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, а також при вирішенні питання про можливість розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, на підставі положень ч. 2 ст. 274 та ч. 2 ст. 277 ЦПК України.

Вирішуючи питання про складність справи, як передумову для можливості віднесення її до категорії малозначних, судді повинні враховувати також практику ЄСПЛ, зокрема, справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року, «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року, «Матіка проти Румунії» від 02 листопада 2006 року, «Літоселітіс проти Греції» від 05 лютого 2004 року та інші.

За усталеною практикою цього суду, кожна справа має правову та фактичну складність, при оцінці якої враховується, зокрема, наявність обставин, що утруднюють розгляд справи; кількість співпозивачів, співвідповідачів та інших учасників процесу; необхідність проведення експертиз та їх складність; необхідність допиту значної кількості свідків; участь у справі іноземного елемента та необхідність з'ясування і застосування норм іноземного права тощо.

Частково ці обставини враховуються судом при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, що передбачено, зокрема, п.п. 4, 5, 6 ч. 3 ст. 274 ЦПК.

Проте це не свідчить, що при вирішенні питання про визнання судом малознаною справи незначної складності на підставі п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК, суд повинен враховувати обставини, передбачені в ч. 3 ст. 274 ЦПК, оскільки дані положення застосовуються судом на підставі ч. 2 ст. 277 та ч. 2 ст. 274 ЦПК, і вони є диспозитивні, а за приписами п. 1 ч. 1 ст. 274 та ч. 7 ст. 277 цього Кодексу, які є імперативними, усі малозначні справи, зокрема, які є такими на підставі п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК, розглядаються тільки в порядку спрощеного провадження.

Враховуючи принципи цивільного судочинства, закріплені у ст. 2 ЦПК, питання щодо розгляду малозначних справ на стадії апеляційного провадження не виникають, оскільки суди у більшості випадків, розглядають вказані справи за правилами загального провадження.

Згідно з пунктом 2 частини третьої статті 389 ЦПК не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах.

Щодо розгляду вказаних справ касаційним судом, то Верховний суд у складі Касаційного цивільного суду зазначив, що правила, запроваджені законодавцем щодо обмеження права на касаційне оскарження, відповідають Конституції України, відповідно до статті 129 якої основними засадами судочинства є, серед інших, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення.

Наведене повністю узгоджується з правовими позиціями, сформованими Європейським судом з прав людини у справах *Levages Prestations Services v. France* (Леваж Престасьон Сервіс проти Франції) та *Brualla Gomez de la Torre v. Spain* (Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії), згідно з якими умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути су-

ворішими, ніж для звичайної заяви. Зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури у суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо, якщо провадження здійснюється судом після їх розгляду судом першої інстанції, а потім судом апеляційної інстанції.

Запровадження нового інституту малозначних справ надає можливість швидкого вирішення малозначних конфліктів та дотримання судами розумних строків розгляду справ.